

# MALMÎSANIJÎ nuşt:

## Seserra 19. de PÎRAN

Pîran yew qezaya Dîyarbekirî ya û dewleta tirkan nameyê "Dicle"yî panayo.

Çimeyê ke ez tîya înan ra behs kena, tewr verênê înan 1838 de James Brantî nuşt. James Brant, Erzirom de konsolosê Brîtanya (Îngilîstanî) bîyo. Hamnanê serra

1838î de Kurdîstan de gêrayo (se-yahet kerdo). Dima, derheqê nê gêrayîşê xo de nuşt. Bêguman o wext rayîr û wesayîte modernî çin bîy. Brant bi estorî gêrayo. Şîyo Hêni, uca ra zî 10ê menga (aşma) temmuza 1838î de şîyo Pîran. Pîran o wext dewe bîya.

4



# NEWPEL

rojnameyo kulturî yo 15 roje

16-31 temmuze 2011

Hûmare: 9

newepel@hotmail.com

Vaya / Fîyat: 1 TL

Edîtorî ra

**Roşan LEZGÎN**

Çendeyêk verî, mi keyepelê ANF de yew xebere wende. Xebere de qalê rojnameyê *Apoyevmatîni* kerdene. No rojname 11 temmuze 1925 ra nat, bîy 86 serrî ke Îstanbul de bi rumkî weşanîyeno.

2

## Dîyarbekir de Cemxane Abeno

**Tarîx de reya verêne Dîyarbekir de yew cemxane hetê beledîyeya bajarê girdî yê Dîyarbekirî ra yeno viraştîş.**

Cayê cemxaneyî semtê Rezan (Bağlar) mehlaya Revanan (Bağcılar) kuçeyê Qerênfile yê Dîyarbekirî de yo.

Serekê beledîyeya girde ya Dîyarbekirî Osman Baydemirî merasîmê ronayîşê bingehê cemxaneyî de va: "Şukir Homayî rê ke tornê Seyîd Riza, Pîr Sultan Abdal, Hecî Bektaş, Şêx Bedredîn û Baba Tahirî seba eynî amancî ma yew ca de yê."

3



"Wexto ke nazîyan komunîstî berdî..."

**Mahîr DOĞAN**

Xeylê kesê ke duştê neheqî û dîktatorîye de danê pêro, zafê reyan qiseykerdiş û nuştayanê xo de varyant yan parçeyê nê vateyê Niemöllerî xebitnenê.

5

Neslo Vînbîyaye

**Bedrîye TOPAÇ**

Teber de boya bêoxirîye esta. Mîyandemendiş kewto leşa yew cinîke û xo rê seydê neweyî dima geyreno.

Hewrê sîyayî dejî anê vîre merdîmiye. Teyrî bêzerri asmenî terk kenê.

5

Sêwregi di Şewa Amnanî

**Mistefa KARADAGLI**

Babetna yo sukta ma di şewa amnanî, babetna yo. Heta şan adir esto suki ser o. Tîjîya delali peyşnena seran. Wext şino, hêdî-hêdî tîjîya mi-bareki şewqê xu ancena suki ser ra.

6

Dildar

**Îsmail GUVEN**

Ez wazena şairî marşa neteweyî **Ey Reqîb**, şima rê bidî sinasnayîş. Nameyê xo yo rastîn Yunis Reuf o, sey gelek nuştoxanê kurdan ey zî xo rê naznameyêk dîyo: **Dildar**.

7

**Serdar Bedirxan: 'Îhtîyacîya Ma Estbî'**



"Ronîyayîşê komela Ziwan-Komî û vejîyayîşê rojnameyê NewePelî, seba xizmetê zon û kulturê kirdkî yew îhtîyac bî. Baş o ke hîna erey nekewtî. Ez nê xebatan de hêvîyanê girdan vînena."

3

## Bi Hewramkî Televîzyon Abeno

Kurdîstanê Başûrî de kanalekê televîzyonî ke bi hewramkî weşane keno, do abibo.



Karbidestê dezgehê Jîway Emîn Hacî Zelmî no derheq de vato, "Seke yeno zanayene bî di-hîrê serrî ke ma seba kanalêkê taybetî yê bi hewramkî xebitênê, axir ma destûro resmî girewt. Ma do mîyanê aşmêk de qismê ceribnayîşî dest pêbikî. Bi ardimê roşinbîr û nuştoxan venganeyo ke hetanî nika estbî, ma do degêrî."

3



EDİTORÎ RA

Roşan LEZGÎN

Çendeyêk verî, mi keyepelê ANF de yew xebere wende (05.07.2011). ANF (Ajansa Nûçeyan a Feratî), ajansêka kurdan a. Xebere de qalê rojnameyê *Apoeyvmatîni* kerdêne. No rojname 11 temmuze 1925 ra nat, bîy 86 serrî ke Îstanbul de bi rumkî weşanîyeno. Xebere de ameyê vatene ke rojname do bêro girewtene.

Dezgeyêk bi nameyê TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) roja 25 hezîrane 2011 de İstanbul de panelêk organîze kena. Wayîrê *Apoeyvmatîni* Mihail Vasiliadis zî nê panelî de qiseykerdox beno. Qalê rewşa rojnameyê xo keno, vano, "Halê rojnameyê ma baş nîyo. Krîzê ekonomîkî yê Yunanîstanî ver Ethniki Bank ke bîy des serrî reklam dayêne rojnameyî, êdî

reklamê xo birna. İhtîmal o ke ma roja 12ê temmuze de hûmara xo ya peyêne vejîn û rojnameyî bigîrîn."

Rojnameyê *Apoeyvmatîni* cadeyê İstîqlalî yê Beyoglu yê İstanbulî de pasajê Sûriye de bi teknîkê verênî, bê fotograf û sîya-sipî, 2007 ra nat hewte de reyê 8 rîpelî weşanîyeno. Rîpelê *Apoeyvmatîni* û rojnameyê kirdkî (zazakî) *Newepeli* pêqas ê.

Xebere de dergûdila qalê nê rojnameyî beno. Wayîrê rojnameyî Mihail Vasiliadis vano: "Serranê 1920ine de 150 hezar rûmî İstanbul de estbî. O wext se ra 70ê rûman rojname herî-nayêne. Nika ma qasê 600 heb roşenê. Xora tena 600 heb rûmî Tirkîya de mendê. Rojnameyê ma sey şîrêzêk o ke cematê rûmî pêra girê dano."

Mihail Vasiliadis wina dewam keno: "Cuya rojnameyî paralelê cuya cematê rûmî de dewam kerde. Badê ke problemê cematê rûmî Tirkîya de dest pêkerd, 1960yan ra nat rojnameyê ma zî probleman reyde dest bi muca-deleyî kerd. Nika pereyo ke vaya rojnameyî ra yeno, bi zor qîmê

mesrefê vilakedişî keno. Mesrefê rojnameyê ma minge de 10-12 hezarî TL yo. Qasê se ra 40ê nê mesrefî ardimê cematê rûmî ra yeno."

Dima, roja 12.07.2011 de mi keyepelê rojnameyê *Hürriyetî* yê tirkî de wend ke *Apoeyvmatîni* padîyayîş ra xelisîyayo û hûmara xo ya newîye bi sernuşteyê tirkî veto. Sernuşte wina yo: "**Rumca bilmeden gazetimize abone olan değerli dostlar**" (Dostê erjaye yê ke rûmkî nêzanê la bîyê aboneyê rojnameyê ma).

Gama ke wayîrê rojnameyê *Apoeyvmatîni* derheqê rewşa rojnameyî de melumat dano, karbidestê "Bilgi Üniversitesi" seba xelisnayîşê rojnameyî kampanyaya paştgîrîye danê dest pêkerdene. Akademîsyenê sey Baskin Oran, Samîm Akgönül û embazê xo hem bi prestîjê xo hem zî fiilen mucadele kenê ke rojname nêgêrîyo. Eynî unîversîte ra gelek ciwanî seba rojnameyê *Apoeyvmatîni* spotan amade kenê û İnternet de weşanênê, fikrêumûmiye de hesasîyet anê meydan. Sewbîna zî gelek nuştoxî rojnameyan de nuşteyan

nusnenê û paştgîrîya rojnameyê *Apoeyvmatîni* kenê. Rojname û televîzyonê ke pêhesênê, wina dergûdila hîkayeya *Apoeyvmatîni* weşanênê. Axir peynî de qasê 9 hezar kesî benê aboneyê *Apoeyvmatîni* û rojname cuya xo dewam keno.

Hesabê nê rojnameyî ser o zaf keyfê mi ame. La esas ez na hîkaye ra zaf çî musaya. Mesela ez musaya ke 600 heb rûmî ha Tirkîya de, heme zî rojnameyê xo taqîb kenê. Gama ke mi halê rûman û halê ma kirdan (zazayan) da têver, ez zaf mehzun bîya.

Ez çîyêna ra zî zaf mehzun bîya. Tarîx de reya verêne ma yew rojnameyo kirdkî vet. La ne ANF ne zî sewbîna keyepel yan rojnameyê kurdan derheqê vejî-yayîşê *Newepeli* de hema zî tu xebere nêweşanaya. Seke çîyêko winasî bin ra çin bo. Hetê wayîr-vejîyayîşî ra zî, qet fekê mi ra nêno ez çîyê vajî! Nika ma yew qoqo yew zî roqo yê, pê qewetê îmanî, bi hezar kul û qotik ma gureyenê. Hela ma biewnî, he-tanî key ma xo ver ro danê, peynîya ma se bena!

## DERSA ZIWANÎ - 9

(Partîkelî + Îzafeyî + Sufîksî)

Na derse de ma bala xo danê partîkel, îzafe û sufîksan ser.

### a) Partîkelê Karî

Kirdkî de hîrê partîkelê karî yan zî "karê ardimkarî" yê karî estê ke viraştîşê karanê tayê deman de ardim kenê: **do**, **ha**, **wa**.

Partîkelê "**do**" yî seba demê amayeyî (îstîqbalî) yeno gurenayene. Tayê mintiqayan de no partîkel sey "**go**", "**ko**" û "**o**" zî yeno vatene. Nimûne:

"Ez **do** (go/ko/o) binusî."

Partîkelê "**ha**" seba demê nikayênî yeno gurenayene. Tayê mintiqayan de no partîkel karo nêmcet, yanî kopula gêno. Tabî gama ke karo nêmcet gêno, makî, nêrî û zafhûmarîya xo zî bellî keno. Nimûneyî:

"A **ha** ya nan wena."

"O **ha** yo nan weno."

"Ê **ha** yê nan wenê."

Tayê fekan de partîkel û kopula dusîyayê pêra. Nimûne: "**ha ya**" bîyo "**ha**", "**ha yo**" bîyo "**ho**" û "**ha yê**" zî bîyo "**hê**".

Tayê mintiqayan de, mesela mintiqaya Hênî de her hîrê halan de zî bê kopula, tena sey "**ha**" vajîyeno. Nimûneyî:

"A **ha** nan wena."

"O **ha** nan weno."

"Ê **ha** nan wenê."

Seke aseno, no partîkel bê kopula zî şeno eynî wezîfeyî bîvîno. Coka her hîrê halan de zî tena sey "**ha**" binusîyo bes o.

Partîkelê "**wa**" zî seba demê

nikayî û ameyeyî yeno gurenayîş. Nimûne:

"Roşna ra vaje **wa** bêro."

"Se beno **wa** bibo, ma fek zîwanê xo ra veranêdanê."

### b) Îzafeyî

#### 1) Îzafeyê Nameyî

Kirdkî de îzafeyê nameyî makî "**a**", nêrî û zafhûmar "**ê**" yo. Nimûneyî: "Na qelema **tô** ya." "No defterê **Hesenî** yo." "Nê kitabê **ma** yê."

#### 2) Îzafeyê Sifetî

Kirdkî de îzafeyê sifetî nêrî "**o**", makî "**a**", zafhûmar "**ê**" yo. Nimûneyî: "Qelema **sûre**." "Kitabo qalind." "Darê **dergî**."

Îzafeyê nêrî yê sifetî halê obîlîkî de "**ê**" yo, îzafeyê makî eynî maneno, tim "**a**" yo. Nimûneyî: "Qelema **sûre** û defterê qalindî bide mi."

#### 3) Îzafeyê Nameyanê Rêzilkî

Kirdkî de îzafeyê nameyanê rêzilkî zî eynî yê û nameyan ra beste nusîyenê. Nimûne: "Lajê **Hesenê Ehmedê Musayî**." "Dara **derga** qalinda çewte."

Labelê eke eynî nameyî aîde cayêk yan çîyêk bê, îzafeyê wayîrîye cîya nusîyeno. Nimûne: "Lajê **Hesenê Ehmedê Musayî yê Licê**." "Dara **derga** qalinda çewte **ya** baxçeyê ma." "Mehkemaya **Heqanê Merdiman a** Ewropa."

### Amadekar:

Roşan Lezgîn

#### 4) Îzafeyê Temambîyayîşî û Halê Nameyan

Kirdkî de nameyê makî û zafhûmarî îzafeyê temambîyayîşî û halî nêgênê. Tena nameyê nêrî gênê. No îzafe "**î**" yo. Nimûne:

"Mi **Serdarî** va la mi **Zelale** ra nêva ke dersa ma esta."

#### c) Tayê Sufîksî

Sufîksê "**ij**" û "**ên**" name ra name virazenê yan zî aîdîyet nîşan danê. Nimûneyî:

dewe + **ij** = dew**ij**, **-e**, Dîyarbekir + **ij** = Dîyarbekir**ij**, **-e**

ver + **ên** = ver**ên**, **-e** (bi tirkî: öncekiler), herre + **ên** = herr**ên**, **-e** (bi tirkî: topraktan, topraktan yapılmış olan)

Sufîksê "**in**" seba rewşe, peym û dereceyî yeno şuxulnayene. Numûneyî:

ver + **in** = ver**in**, **-e** (bi tirkî: enli), herre + **in** = herr**in**, **-e** (bi tirkî: topraklı, toprağa bulanmış olan)

Sufîksê dereceyê hûmare zî bi "**in**" virazîyeno. Nimûneyî:

yew + **in** = yew**in**, **-e**, des + **in** = des**in**, **-e**

Çekuyî sufîksê makîyîye "**e**" û yê zafhûmarîye "**î**" û "**an**" badê nê îzafeyan gênê. Nimûneyî: dew**ije**/dew**ijî**, ver**êne**/ver**ênî**, ver**îne**/ver**inî**, yew**îne**/yew**inî**

Nameyê makî yê ke sufîksê "**e**" gênê, eke îzafe bigêrê, no sufîks keweno, vîndî beno. Nimûneyî. Waye (m) "Way**a** mi." "Way**a** derge."

## Ferhengek

**axmêbîyayîş** (n): dağılma; savrulma

**babete** (n): konu

**belengaz**, **-e**: zavallî

**berey**; **erey**: geç

**bingeh** (n): temel

**cemxane** (n): Cemevi

**çekdar**, **-e**: silahlî

**çime** (n): kaynak

**dergûdila**: uzunca

**dersdar**, **-e**: öğretmen

**destûr** (n): izin

**dot**; **wet**: öte

**duşt**: karşı

**fîtike** (m): ısıklık

**inasarên**: böylesi

**kanûne** (m): Aralık ayı

**karbidest**, **-e**: yetkili

**komel** (n): toplum

**komele** (m): dernek

**kuçe** (n): sokak

**memulat** (n): ürün

**menge** (m): ay; 30 gün

**merdimiye** (m): insanlık

**pabeste** (n): bağlı

**qirkerdiş** (n): kökünü kurutma

**rîpel** (n): sayfa

**serek**, **-e**: başkan

**seserre** (m): yüzüyl

**sewbîna**: başka

**şamî** (m): akşam yemeği

**şaristan** (n): şehir

**şaristanek** (n): kasaba

**şelênayîş** (n): soyma

**şîrêz** (n): tutkal

**tadayîş** (n): çevirme

**vengane** (n): boşluk

**virsik** (n): yalım

**vîyarte** (n): geçmiş

**wendekar**, **-e**: öğrenci

**wendox**, **-e**: okur

**weşanîyayîş** (n): yayınlanma

# Dîyarbekir de Cemxane Abeno

Tarîx de reya verêne Dîyarbekir de yew cemxane hetê beledîyeya bajarê girdî yê Dîyarbekirî ra abeno.

Cayê cemxaneyî semtê Rezan (Bağlar) mehlaya Revanan (Bağcılar) kuçeyê Qerenfile yê Dîyarbekirî de yo.

Merasîmê ronayîşê bingehê cemxaneyî roja 09.07.2011 de viraziya. Serekê beledîyeya girde ya Dîyarbekirî Osman Baydemir, serekê beledîyeya Mamekiye Edîbe Şahîn, parlamenter Altan Tan, pîr û rayberê dîne Elewîyîye beşdarê merasîmî bîy.

Serekê beledîyeya girde ya Dîyarbekirî Osman Baydemirî merasîmê ronayîşê bingehê cemxaneyî de va: "Şukir Homayî rê ke tornê Seyîd Riza, Pîr Sultan Abdal, Hecî Bektaş, Şêx Bedredîn û Baba Tahirî seba eynî amancî ma yew ca de yê. Ma azadiya bawerîya heme insananê ke Rebî ra bawer kenê rê hurmetkar ê. Camî, dêr, havra û cemxane heme keyeyê Homayî û îbadetxane yê. Coka ma sey beledîye neke yê yewerî, ma xizmetê hemîne de yê. Mesafeyêkê seypê de ma destek danê hemîne. Eke no şaristan de yew hemşehrîyê mi esto û bawerîya ey cîya ya, nêşkeno bawerîya xo de îbadet



bikero û hetêkê ey kêmi bo, wa bizano ke hetêkê mi zî kêmi yo. Ewro ma bingehê cemxaneyî ronane û na kêmanîya xo tamam kenê." Osman Baydemirî va: "Se ra pancasê warê awanîya cemxaneyî aîde beledîya Rezan o. La sewbîna ma xo rê bi îmkanê xo cemxane virazenê. Homa hes bikero ma roja hewtê kanûne ke roja aşûre ya, ma cemxaneyê xo akenê."

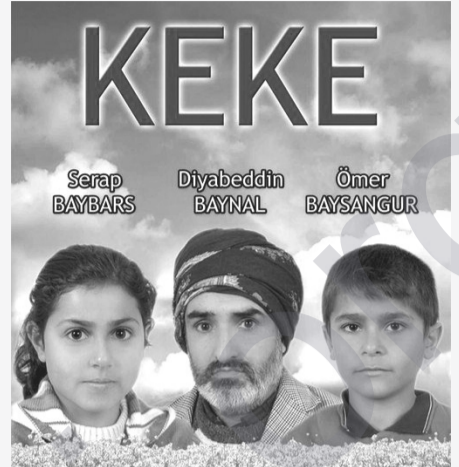
Merasîmê ronayîşê cemxaneyî de serekê beledîyeya Mamekiye Edîbe Şahîn zî va: "Înşala roja aşûre de ke zaf tewirê nîmetan pêşkêş benê, ma

tîya pîya benîme. Eynî sey aşûre no welat de tehmê zafê kultur û bawerîyan esto."

Dima serekê komela Pîr Sultan Abdalî ya Dîyarbekirî Cefer Kolumanî qisey kerd. Cefer Kolumanî va:

"Seba ke Osman Baydemirî soz da ma va ez şîma rê cemxane virazena û ewro sozê xo ard ca, ma zî tîya ra pey ey ra vanîme Alî Osman Baydemirî û ewro ra pey kî ma rê no name wina maneno. Senî ke nê merasîmê ronayîşê nê bingehî de kulturê cîya-cîyayî têreyra yê, ez hêvî kena ke her tim kulturî têreyra biciwîyê."

## Galaya Fîlmê "Kekê" Çewlîg de Viraziya



Galaya fîlmê bi nameyê "Kekê" roja 09.07.2011 de salona merkezê kulturî yê beledîyeya Çewlîgî de viraziya.

Walîyê Çewlîgî Mistefa Hakan Güvençer, mudirê asayîşê Çewlîgî Ehmed Akbal, serekê beledîyeya Çewlîgî Serdar Atalay, heme mudirê dezgeyanê resmîyan yê Çewlîgî û qismêk şarê Çewlîgî beşdarê galaya fîlmî bîy.

Dîrektorê fîlmî Fexredîn Aslanî verê destpêkerdîşê nîşandayîşê fîlmî qisey kerd, va: "Ma no filmo metrajdergo verên o bi zîwanê zazakî bi gelek zehmetîyan amade kerd. Tayê wextan ma mehzun bîy, tayê wextan ma şa bîy. Înşala ma mehsulê na keda xo nêzdî ra gênê. Sere de walîyê ma yo verên birêz İrfan Balkanoğlu, ez heme kesane ke nê fîlmî de keda înan esta rê sipas kena."

## "Îhtîyacîya Ma Estbî"

Nuştoxê ma birêz **Serdar Bedirxanî** derheqê komela ma **Ziwan-Kom** û rojnameyê ma **Newepelî** de fikr û hîsê xo wina îfade kerdî:

"Ronîyayîşê komela Ziwan-Komî û vejîyayîşê rojnameyê Newepelî, seba xizmetê zon û kulturê kirdkî yew îhtîyac bî. Baş o ke hîna erey nêkewtî. Ez nê xebatan de hêvîyanê girdan vîna.

Rojnameyê Newepelî ke çarçewaya xebata komeli di vejîno, îhtîyacîya ma bi ey zî estbî. Ez vîna ke Newepel her hûmara xo de hîna aver şono, hem hetê mîzanpajî ra hem hetê nuşteyan ra, nuştoxê neweyî zî sayeyê nê rojnameyî ra vejîni meydan. Goreyê mi gereke zonê rojnameyî zaf giran nêbo, redakte hetê rastnuştîşî ra bo muhîm o. Çimke zon çend sivik bo û fekî tede ca veynî destpêk de şarî



mîyan de hîna rew rexbet vînenno. Ez xebatkarane dernegi û rojnameyî rê muwafaqîyet wazena û heme wendoxanê rojnameyî rê selamanê xo erşawena."

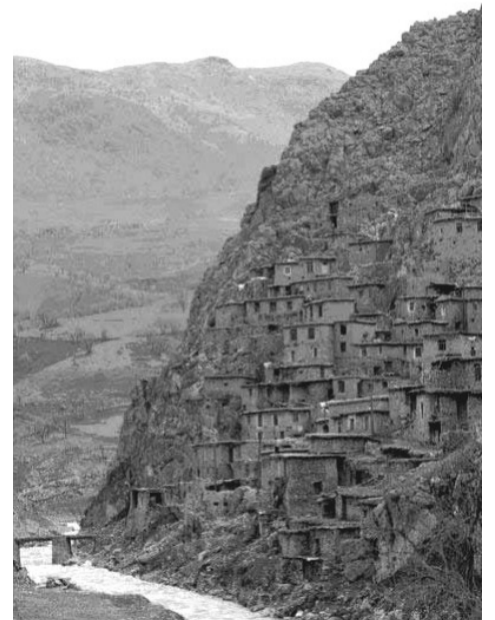
## Bi Hewramkî Kanalêkê Televîzyonî Abeno

Goreyê xeberêk ke roja 06.07.2011 de keyepelê PUK-media de weşaniya, Kurdîstanê Başûrî de kanalêkê televîzyonî ke bi hewramkî weşane keno, do abibo.

Xebere de yeno vatene ke "badê lebatêka derg û dila ya nuştox û roşnîyanê dezgeyê Jîway ewro seba akerdîşê kanalêkê televîzyonî yo bi lehçeya hewramkî destûr ame girewtene." Karbidestê dezgehê Jîway Emîn Hacî Zelmî no derheq de vato, "Seke yeno zanayene bî di-hîrê serrî ke ma seba kanalêkê taybetî yê bi hewramkî xebitênê, axir ma ewro destûr girewt."

Emîn Hacî Zelmî wina domkerdo vato, "Ma destûro resmî girewt. Ma do mîyanê aşmêk de qismê ceribnayîşî dest pêbikî. Bi ardimê roşnîyê û nuştoxan venganeyo ke hetanî nika estbî, ma do degêrî."

Seke yeno zanayene, lehçeya hewramkî zaf nêzdîyê kirdkî (zazakî) ya, hem Kurdîstanê Başûrî



hem zî yê Rohelatî de yena qisey kerdene. La çi heyf ke na lehçe zî sey kirdkî (zazakî) apey menda, zêde wayîrîye pênebîya.

Ma hêvîdar ê ke kirdê ma zî bineyke xîret bikerê û yew kanalê televîzyonî yo taybet seba kirdkî zî abikerê. Aqubet sereyê ma kirdan.

## Seserra 19. de PÎRAN û 1838 de EHMED AXA

### MALMÎSANIJ

Hetanî nê demê (wextê) pe-yênî ez çimeyanê nuştekiyanê verênan, yanî kitab û nuşteyanê verênan de caran (qet) rastê nameyê Pîranî nêameynî. Nîhayet nê çend serranê peyênan de, ez çend kitabênê nuşteyanê armenî û İngilîzan de rastê tayê melumatî ameya. Herçiqas ke no melumat tay o zî ez wazena tîya de behsê ey bika. Çünke derheqê rewşe (halê) û nufusê a mintiqa de melumato muhîm o. Beno ke tayê wendoxî nêzanî, aye ra ez verê vaja ke Pîran yew qezaya Dîyarbekirî ya û dewleta tirkan nameyê "Dicle"yî panayo.

Çimeyê ke ez tîya înan ra behs kena, tewr verênê înan 1838 de James Brantî nušto. James Brant, Erzîrom de konsolosê Brîtanya (İngilîstanî) bîyo. Hamnanê serra 1838î de Kurdîstan de gêrayo (seyahet kerdo). Dima, derheqê nê gêrayîşê xo de nušto. Bêguman o wext rayîr û wesayîte modernî çin bîy. Brant bi estorî gêrayo. Şîyo Hêni, uca ra zî 10ê menga (aşma) temmuza 1838î de şîyo Pîran. Pîran o wext dewe bîya. Brant wina nuseno:

"Binê dewe [Pîranî] de baxçeyê zerzewatî estê, la seba ke ma nê cayan de yew ca nêdî ke ma ser o çadiranê xo piro dîy, ma şîy key serek (reîs) Ehmed Axayî. Serek newe Maden [Madenê Erxenî] ra agêrabi û va Hafîz Paşa ha Xarpêt de. Pîran de neway keyeyê musulmanan û heştay keyeyê armenîyan estê. Na dewe, pancas dewanê Mîreyê Gêlî ra yew a. Mîre, tim pabesteyê [îtaetkarê] muteserrifê Madenî mendo û çî rey [qet] sey mîreyanê bînan serokerdoxî (şelênayoxî) nêkerda. Netîceyê naye de şar huzurî

mîyan de ciwîyayo. Mi asayîşê [eysayîşê] mintiqa ra texmîn kerd ke merdimê tîyayî pêt (zen-gîn) î. Axayî va ma verê pêt bîy la nê demê peyênî de, seba ke bacî (vergî) zaf vêşî bîy, refahê ma zaf kêmiya. Zîrarê dewe tede estbo zî ê mecbur bîy madenê Erxenî rê 5000 baranê komirê îziman peyda bikîy, ke erja (qîymetê) nînan 250 lîrayî bîy. Mi va qey ê nê komirî "salyane"yî (bacê serraneyî) vera danî, la Axayî va ma mecbur î ke "salyane"yî û bacanê bînan ê normalan zî bidîy. Va komirê îziman koyanê vakurî de hazir beno la îzime ha lezkanî kêmi bena.

Nêzdîyê dewe de xirba yew kîlîseyê armenîyan esta; hewqê (qeyntirmeyê) eyo ke tena pay ra mendo nawneno (musneno) ke bîna zaf gird bîya, la verviraştî (kabataslak) virazîyaya. Tîya, min û di yahudîyanê helebîjan ma yewbînî şinasna. Yew tucaro ke dîndaşê înan o, ê xebitnaynî, memulatê helebî bi înan daynî rotîş. Înan, vera nê memulatî mazîyî girewtinî û efendîyê xo - ke Heleb de bi- rê şawitinî."

Ewro struktur û fonksiyonê eşîr û baban sey verê nê mendo. La hetanî "wextê ma" zî mîyanê Pîranî de, baba ke mensubê aye tewr zaf bî, baba Key Axayî bî. Ehmed Axayo ke cor ra behsê ey beno, Ehmedê Hacî yo û o pîlê Key Axayî bîyo. Vanî şeş lajê ey estbîy: Elî, Îsmayîl, Pîrzeyd, Misfa, Mehme, Hesên.

Goreyê Salnameyê Dîyarbekirî yê 1905î, mudirê nahîyeya Pîranî Zilvî [Zilfî] Axa bîyo. O zî lajê Pîrzeyd Axayî, yanî tornê nê Ehmed Axayî yo.

Lajanê Ehmed Axayî ra ewro nufusêko zaf mendo. Dewleta tirkan peynameyê (soyadîyê) inasarenî înan ra nay: Adıgüzel, Ağar, Akalp, Akaman, Akaslan, Akaycan, Akbaba, Akçay, Akduman, Akelma, Akman, Akoğul, Akol, Aksu, Aksünger, Aktan,



Pîran de Leweyê Dizike

Aktay, Aktert, Aktuz, Aküzüm, Akyıldız, Avcı, Ayana, Ayaz, Aydoğan, Aydoğdu, Aydoğmuş, Aykaç, Aykutbay, Aylak, Ayna, Ayzit, Cengiz, Çelebi, Efe, Esendir, Işık, Karayel, Kılıçoğlu, Korkutan, Özyurt, Sabur, Sönmez, Tarlak, Yıldız. Eke şima bala xo bidîn ser, zafê nînan bi herfa "A"yî dest pêkenî. Çünke memûranê dewlete het lîsteyî estbîy. Wina fehm beno ke goreyê lîste, herfa A înan rê kewta! Xora eke ti Pîran de Mehlaya Hokî ra dest pêbikî, peynameyî reyna bi A û A dewam kenî: Ağarlı, Akay, Akarsu, Akbal, Akbaş, Akbudak, Akçer, Akçeken, Akdağ, Akdoğan, Akgök, Akgün, Akgüneş, Akgündüz, Akın, Akıncı, Akkoç, Akmeşe, Akkurt, Akkuş, Aktop, Aktulum, Alanko, Aldemir, Alınbay, Alpan, Alptekin, Altunay, Altınteri, Aslantaş, Atasoy, Atılgan, Atlı, Ayata, Aybar, Aydemir, Aydeniz, Ayverdi. Rasta zî dewleta tirkan pê nê mîletî kay kerdo û kena.

Nika ma reyna bêrî çimeyanê nuştekiyan ser.

Nuştoxêko armenî Karekîn Vartabed Sirvantsdyants zî 1878 de Kurdîstan de gêrayo, dima kitabêk nušto. Sirvantsdyantsî kitabê xo de behsê Gêl û Pîranî zî kerdo. Goreyê ey, Gêl de 200, Pîran de 40, Herîdan/Herdon de 42, Tilbexdad de 45, Hope (Hopik) de 15 keyeyê armenîyan estbîy. Nê cayan de kîlîseyê armenîyan zî estbîy. Nameyê nê kîlîseyan wina bîy:

Surp Nişan (Gêl de), Surp Asdvadzadzin (1) (Pîran de), Surp Asdvadzadzin (Herîdan de), Surp Kevork (Hope de).

Sirvantsdyants vano nêzdîyê Herîdanî de erjîj, gugird û sulfurîk asît vejîyênî. [Ma çimeyanê bînan ra zanî ke a mintiqa de Pîrajman/Pîrajmon de erjîj vejîyaynî.] Nêzdîyê Gêlî de manastirê Anabad, Havarî Tovmas û Sultanima estê. Dewa Herîdanî de manastirê Surp Hagopayî esto. La goreyê nuştîşê ey, nê her çar manastirî xirbe yê.

Raymond H. Kévorkian zî nê wareyî de melumat dano la çend çîyê ke o nuseno, yê Sirvantsdyantsî ra cîya yê. Mavajî: Goreyê

Kévorkianî, 1880 de, Hope de 5 keyeyê armenîyan û Gêl de kîlîseyê Surb Tagavorî, Tilbexdad de kîlîseyê Surb Hakobî, Pîran de kîlîseyê Surb Sargîsî estbîy.

O nuseno ke Gaplan de bi nameyê Surb Karapetî yew kîlîse estbi. Bi ihtîmalo zaf no Gaplan bi xo Qelbîn o. Qelbîn nika dewa tewr girda Pîranî ya. Sebebanê texmînê mi ra yew no yo ke, na mintiqa de bi nameyê "Gaplan"î dewe çin a. Sebebo hîna muhîm, yew xerîtaya J. G. Taylorî ya. Taylor Dîyarbekir de konsolosê Brîtanya (İngilîstanî) bi. 1865 de şibi na mintiqa û yew xerîta viraştîbî. A xerîta de dewêk bi nameyê "Qublee" [Qublî] nusîyaya ke cayê xo cayê Qelbînê ewroyênî yo. Eke no texmînê mi rast bo, yan nameyê Qelbînî bi xeletî sey "Gaplan" û "Qublee"yî nusîyayo yan zî no name verê "Qublee"/"Gaplan" bîyo, dima B û L'yî cayê xo bedilnayo, bîyo Qelbîn/"Qulbîn". Ez naye zî vaja ke, Qelbînî ra ewro ge-ge Qelbî ge-ge zî bi kurmanckî Qulbîn/Qulbî vajîyêno. Yewna çî zî esto: Armenîkî de, herinda G û P'yî de tayê şîweyan de K û B vajîyêno. Merdim nameyê Herîdanî ra zî xeletnuştîşê nameyan fehm keno. Mesela nê çimeyan de, nameyê na dewe çar tewirî nusîyayo: Heredan, Hiredan, Hredan, Hiredan.

Nuştoxanê armenîyan ra Migirdîç Margosyano herîdanî zî yew notê xo de, derheqê Pîranî û dewa xo Herîdanî de tayê melumat dano la mabênê nê melumatî û yê corênan de zî ferq esto. Goreyê Margosyanî: Serranê 1870yî de Pîran de nêzdîyê 450 keyeyî estbîy û nînan ra 22 keyeyî, Herîdan de 50 keyeyî estbîy û nînan ra 18 keyeyî yê armenîyan bîy. Pîran de yew wendegehê (mektebê) armenîyan estbi, 12 wendekarê (telebeyê) xo estbîy. Herîdan de zî mektebêkê qijek yê armenîyan estbi. Armenîyanê herîdanîyan hîna zaf bi çulagî û dulgerî debara xo kerdinî (2).

(1) **Surp Asdvadzadzin**: Dayîka Pîroza Homayî (Hezretî Meryeme)

(2) Migirdîç Margosyan, Biletimiz İstanbul'a Kesildi, Aras Yayıncılık



Baxçeyê Pîranî

## "Wexto ke nazîyan komunîstî berdî..."

**Mahîr DOĞAN**

Vateyanê namdaran yê dinya ra yew kî yê papazê almanan Martin Niemöllerî yo. Xeylê kesê ke duştê neheqî û dîktatoriye de danê pêro, zafê reyan qiseykerdiş û nuştayanê xo de varyant yan parçeyê nê vateyê Niemöllerî xebitnenê. Tarîx de hende nuştux, şair, siyasetkar ûsn. nê qisayê Niemöllerî girewtê fekê xo ke êdî biyê nimûneyêde muhîm yê edebîyatê dinya.

Almankî ra çarnayîşê vatena Niemöllerî no yo:

*Wexto ke nazîyan komunîstî berdî,*

*mi vengê xo nêvet,*

*ez komunîst nêbiya ke.*

*Wexto ke sosyal-demokratî eştî hepis,*

*mi vengê xo nêvet,*

*ez sosyal-demokrat nêbiya ke.*

*Wexto ke sendîkavanî berdî,*

*mi vengê xo nêvet,*

*ez sendîkavan nêbiya ke.*

*Wexto ke ez berda,*

*kes nêmendîbî ke*

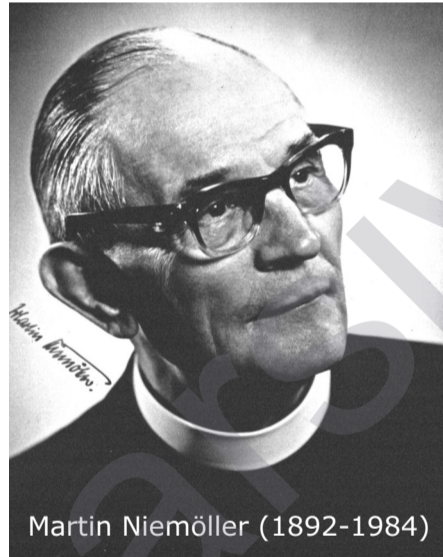
*besebikerdêne protesto bikero. (1)*

Seke yeno diyene, nê vateyî Cengê Cihanî yê Dîyînî û bêdaretîya nazîyan duştê hereketanê cîya-cîyan ê şarî ser o vîndenê. Ez noca de nêwazena dergûdila manaya qisayanê Niemöllerî ser o vînderî, çike ê zaf zelal û eşkera fehm benê. Bi kilmekî û manaya pêroyî de merdim şeno vajo, kam ke tena bi sereyê xo dano pêro, yan zî tena derdê xo rê eleqe musneno, o kes roja tenge de kî tena maneno, kes hetê ey nêkeno. Ma kirmankî de kî vanîme: dost be ke dostî bivîne.

### Martin Niemöller kam o?

Seba ke merdim tarîx û xeliqî-yayîşê vateyanê Niemöllerî tam fehm bikero, gerek tenê biyografîya ey bizano. Martin Niemöller 14.01.1892 Lippstadt, Vestfalya, Almanya de ameyo dinya. Lajê papazêk o. Niemöller Cengê Cihanî yê Yewînî de qumandarê bota binawê ya almanan bî. Wendişê teolojî (îlahîyat) ra tepîya o mabênê serranê 1924-1930 de serekê Mîsyonê Karanê Zereyî yê Vestfalya bî. Serra 1931 de kî Berlîn Dahlen de sey papazî gureya. Herçiqaş henî asayêne ke Niemöllerî verê hetê nazîyan kerdêne, o kesanê verênan ra yo ke muxalefetê Hîtlerî kerdo. Seba muxalefetkerdişî ey serra 1933 de Yewîya Tengasîya Papazan naye ra. Na

yewîya papazan komelêda ardimkerdişî seba papazan bî ke dîn û mezhebê xo biseveknê. Herçiqaş Hîtlerî bi xo emr dabî ke Niemöller karê papazîye ra bêro eştene (1934), ey duştê nê emrî de boyna waez da û bî lîderêde namdar ê Dêrê Îmanî ke o taw duştê nazîyan de xebitîya-yêne. 01.07.1937 de Niemöller ame pêgirewtene û hewt aşmî ceza girewte. Labelê dima Hîtlerî o sey "hepsîyo şexsî" name kerd û Niemöller aye ra ame berdene bi kampê îmha yê Sachsenhausen, serra 1941 de bi kampê Dachau û peynîya cengî de kî bi Tîrolê Başûrî. Uca eskeranê almanan o xelesna. Seba ke Niemöller kesêde namdar bî, teror û îşkenceyê SS, SA û Gestapoyî ra xelesîya û henî ganî mend. Ceng ra tepîya Niemöller ancîya teolojî ser o konsantre bî, serranê 1945-55 de endamê Konseyê Dêrê Protestantan ê Almanya bî, serranê 1947-64 de kî serekê Dêrê Eyaletê Hessenî û Nassau. Serranê 1961-67 de kî bî endamê serekîya Konseyê Dêran ê Dinya. Martin Niemöllerî 06.03.1984 de dinyaya xo vurna.



Martin Niemöller (1892-1984)

### Derheqê çimeyê vateyî de

Çiyêde balkêş no yo ke Niemöllerî qisayê xo qet nênuştîbî, ê sîrf fekan ra neql biy. Coka ca bi ca varyantê cîya-cîyayî yê vatena Niemöllerî yenê wendene û heşnayene û aye ra kî sernuşteyê xoyo rastikên çin o, normal de cumleya verêne sey sernuşte yena xebitnayene. Rasta ci, Niemöllerî nê vateyê xoyê meşhurî reya verêne şaristanê Sîgelbachî yê Almanya de waezdayîş ra tepîya qiseykerdişê xo de vatîbî. O ra dime kî Niemöllerî firsendanê cîya-cîyayan de bi o tewir qisey kerd û seba ke her çî fekkî bî, "varyanto rast" kî çin o. Tercumekerdişo corên mi Weqfê Martin Niemöllerî ra tespît kerd. No versiyon ewro sey oyo tewir klasîk yeno hesibnayene û zamanê xo de zî hetê Niemöllerî ra tesdîq biyo.

Hetê serebûtanê tarîxî ra no varyant kî tewr rast o. Martin Niemöllerî bi xo derheqê viraştîşê nê vateyanê xo de wina nuştîbî:

"Kopya yan kî qeydê vatişanê mi çin biyo û beno ke mi nê qisayî cîya-cîya vatîbî. Labelê fikr no bî: komunîstî, ê xemê ma de nêbiy; û sendîkavanî, ma kî destûr da ke na înan rê bibo; û sosyal-demokratî, ma kî ê caverday. Nê pêro eleqeyê ma nêbiyêne. Dêr o wext siyaset de eleqedar nêbî û ganî nêbiyêne kî. Ma Dêrê Îmanî de bi xo nêwaştîbî ke xo sey xoverdayîşêde siyasî nîşan bidîme. Ma waşt ke seba dêrî îspat bikerîme ke na neheqî ya û caran nêbo ke a zî dêr de bibo heq. Coka 1933 de, wexto ke ma Yewîya Tengasîya Papazan naye ro, ma madeyê 4. nuşt ke: gama ke duştê papazan de mucadeleyêk bibo û ê karê papazîye ra bêro eştene, çike ê neslanê yahudîyan yan çiyêde winasî ra biyê, o wext ma sey dêr vajîme "ney". Û no madeyê 4. ê berpirsîyarîye biyo û ez vana qey vengdayîşo verên ê Dêrê Protestantan duştê antîsemitîye de kî. Ez şêna no derheq de naye vajî: wexto ke komunîstî eştî hepis, kesî vengê xo nêvet, wa komunîst nêbiyêne û ma pê qebl kerdêne ke ma dişmananê xo ra biyîme. Labelê ma xo hîna berpirsîyar nêdiyo ke paştîya miletê teberê dêrî bidîme, no o dem de hîna moda nêbiyî. Ma kî hîna hende raver nêşîybî ke berpirsîyarîya xo seba şarê xo bizanîme."

Niemöllerî tîya de raste-rast û kronolojîk qalê tarîxê rijîyayîşê xoverrodâyîşê demê nazîyan de kerd. Ey behsê katolîkan nêkerd, çike konkordatê înan estbî. Aye ra kî dot xeylê varyantan de herinda sendîkavanan de qalê yahudîyan beno, bitaybetî DYA de versiyonê cîya-cîyayî yê vatişê Niemöllerî estê ke tede behsê yahudîyan beno. Feqet seba Niemöllerî mumkin nêbî ke qalê yahudîyan bikero, çike gama ke Almanya de teqîbkerdiş û qirkerdişê yahudîyan dest kerdo ci, Niemöller kampê îmha yê nazîyan de hepsî bî.

(1) Metno orîjinal: <http://www.martin-niemoller-stiftung.de/4/daszitat/a31> (30.06.2011)

### Çimeyî:

Weqfê Martin Niemöllerî, İnternetî ser o: <http://www.martin-niemoller-stiftung.de/> (05.07.2011)

Prof. Harold Marcuse, Martin Niemöller's famous quotation: "First they came for the Communists ... " (Vateyo namdar ê Martin Niemöllerî: "Verê ê seba komunîstan ameyo..."), <http://www.history.ucsb.edu/faculty/marcuse/niem.htm> (05.07.2011)

## Neslo Vînbîyaye

**Bedriye TOPAÇ**

Roj şono awan  
Yew eşq qedîno  
Neslo vînbîyaye zêdîno  
Biryê zerrî şono  
Ez sereyê xo nana sêneye  
şarê xo ser û bermena.



Teber de boya  
bêoxirîye esta. Mîyandemendiş kewto leşa yew cinîke û xo rê seyde neweyî dima geyreno.

Hewrê siyayî dejî anê vîre merdîmiye. Teyrî bêzerrî asmenî terk kenê.

Şewe tarî ya. Şewe bêveng a. Şewe hewn der a. Xid şono. Neslê Xidî wextên de vîndî biyo. Xid sukij nîyo, Xid dewij nîyo. Xid merdîmiye ra heredîyayo. Zereyê Xidî de çekdarê cuye mirenê. Bedenê Xidî çin o, dest û lingê Xidî çin ê. Çimê Xidî, Xidî ra heredîyayê û Xid dinyaya tarîye de mendo. Serê sereyê Xidî de asmêno kewe çin o, binê linganê ey de hardo siya çin o.

Koyê zerrîya Xidî rijîyayê, adirê zerrîya Xidî şîyo we. Zîwanê Xidî sey ey wextên de axme biyo. Heqî vengê ey nêhesnayo. Xid bêwayîr mendo. Vîyarteyê Xidî Xid xo vîr ra kerdo, ameyeyê Xidî Xidî nas nêkeno.

Şewe tarî ya. Şewe bêveng a. Şewe hewn der a. Xid şono. Zerrîya Xidî sey velgê huşkî permeluyaya ra. Lay û laserê Munzurî çimanê ê şaristanî de ziwa biyo. Huyayîşê Xidî welatên de vila biyo. Porê Xidî şewe de biyo sipî. Camerdîya Xidî mîyanê adiran de veşaya. Xid raştîye rê bermeno. Xid rindîye rê bermeno. Xid vînbîyayîye rê bermeno. Xidî hêrsê xo çarnayo xo û xo weno.

Xido meşo. Seba ma sewbîna dinya çin a. Keşî nêdiyo la na zerrî dî ke Heq esto. Rojê, to û zîwanê to û neslê to yê vînbîyayî ano vîre xo. Xido meşo. Teyrî seba neslê vînbîyayî peyser yenê zerrîya to. Xido meşo, asmêno tarî oncî sey awe beno zelal. Xido meşo, mîyanê hende zuran de ti rastî ya.

Xido meşo, bê ronîşimê û seba neslê vînbîyayî pîya Munzurê çimanê xo raverdîme...

## Sêwregi di Şewa Amnanî

**Mistefa KARADAGLI**

Babetna yo sukta ma di şewa amnanî, babetna yo. Heta şan adir esto suki ser o. Tîjîya delali peşnena seran. Wext şino, hêdî-hêdî tîjîya mibareki şewqê xu ancena suki ser ra.

Tîjîya ki kesî xewirna şina, vera ci vayêdo honik yeno seran-ser.

Suki bena tarî...

Suka weş û roşni bena tarî û zilmât. Bêvengey kewna suki ser.

Cade û kuçey biyê veng, însanî kewtê keyandê xu.

Tayn merdîmi berey mendê, pêt ray şinê; destê înan di nano germ. Qeçekê werdîkî raya pîyandê xu pawenê, çimî kêberan di...

Bivengîna esnafi dikanan gênê. Dayreyê dewlete hêdî-hêdî paydos kenê.

Vengêdo kûr kewto Sêwregi ser. Vengê veyvan yeno, bê neqar û bê zilxitan.

Cadeyan di tek-tuk erebeyî mendî ray ser o.

Cenîyê kebanî şamiya weş û delali pewta, raya pîyê qeçan pawenê. Hewşan di kulav û cili ravistê.

Nan werîno, dima zebeşênda honiki yena sifreyî ser. Zerrîya kesî kena honiki, qehran kena vila. Cenî dest bi xîybetê cîrannandê xu kenê. Qeçekî nerehetey kenê, boyênda weşî kewena mehlan ser.

Keyf û temaşe yo sukta ma di amnan. No keyf heta şewran berdewam o. Her şan û şewr zeydê leyletul qedrî yo.

Aşmênda xaseki vejîna teber. Zeydê veyva newîye. Û bindê

astaranê hewşan di nivînî rabenê, qeçekî ser o kay kenê. Bi keyfêdo mezbut. Vayêdo honik dano dara tuyêri ro, perikî xiş-xiş kenê. Verênan ano vîrê kesî. Ez çiçîya? Ez o çiçî ba?

Kela ser o lambayî veşenê, zeydê astaran. Zey koyêndê berzî yo no resm. Kesî dilşad keno. Banan ser ra vengêdo tenik dêrênda newîye bî zerrîya germe vano:

Ax ax no çi hal o, dayê hal yaman o!

Ax ti şîya wareyî,  
Lê mi rê çend serd o,  
Keynê to ez cawita,  
Ez bîya wayîrê derdo,  
Dayê hal yamano,  
Bawo hal se beno?



Kes qayîl o destan derg bikero û astaran tepşo, na keyfweşey ser. Nameyê ey çiçî bi şairê ma yo sêwrekij estbi? Ehmed Arif, vano:

"Oy hewar!

Xatirdê Mehemed û Îsayî  
Xatirdê ranzaya ke ti ser o rakewenê

Deey gurzê Ferhadî koyan keno ardî!

Cayêndê min o veng virsikê xençerî

Û nimiteyê mi di ereq di mende, asî,

Eke ez vajo e, do bivisno hewsarê xu  
Waştîşêko zey biradê gula hewtberî  
Oy min to ra hes kerdbî..."

Babetna yê, sukta ma di şewî babetna yê.

Vayêdo honik yeno, boyênda weşî...

Kes qayîl o bivijîyo teber, xu rê bigeyro seran-ser.

Awa Qerejdaxî tahm dekena fekdê kesî.

Kes veracêr şino, meydan xum-xum keno, awa meydanî kesî mest kena. Lapan a şimîtişê awi babetna yo kîştâ kefi ra, babetna yo...

Şewî bena tarî û tarî vayo

honik kesî qefelneno.

Ê ki şinê geyrayîş hêdî-hêdî ver bi keyan yenê.

Şewqê çilan hêdî-hêdî şinê hewn ra. Suki kewna tarî û zilmatî mîyan...

Merdîm fitiki biceno mehla heme aşnawena. Haho!

Kuçeyî vengê pisîngan û kutikan rê manenê; xu rê rizqê xu geyrenê.

No şikl û hewayî mîyan di suka ma Sêwregi xu mîyan di vînî bena.

## TARÎX BI DESTÊ KAMÎ?

**Meqsed MUQRÎYANÎ**

Qewm-qewm însan ome  
Însan girewt şeref nome  
Xelay û tofanî weriştî  
Bar û barxaney (\*) xu piştî

Rageyrey bi pelesengî (\*\*)  
Deştî xalî, warey vengî  
Cawo xalî di qewmo rona  
Zon' newe vet, xeberzona

Vate di, meqsed xeber î  
Pey meqsedê xu ca berî  
Badê, zonan ser o pêkowitz  
Yemnan kişt, bi mergê mowtî

Dewrî bi dewrî wextî vêrtî  
Koç bar ke' zozano bêrtî  
Gule vecya, barut vecya  
Fesadey dekewt heme ca

Zordestey dinya di cinawar  
Talan kerd, werd peso bêwar  
Zihnê însanan kerd kole  
Nîre eşt mil pey kut hole

Dewletî vetî, qicî-pîlî  
Sey dewletey Îsrailî  
Pêrû nay herb û tofanî  
Kenê qetlîamê însanî

Eşt mîyon însano sîyaset  
Hîlebazan di nêmend hîsset  
Name rona demokrasî  
Têmon kewtî raşt û asî

Ewropa di vet îxtîlal  
Demagogo kerd qîl û qal  
Irq û zon, sebebê kinî  
Pey kerd texrîbatê dînî

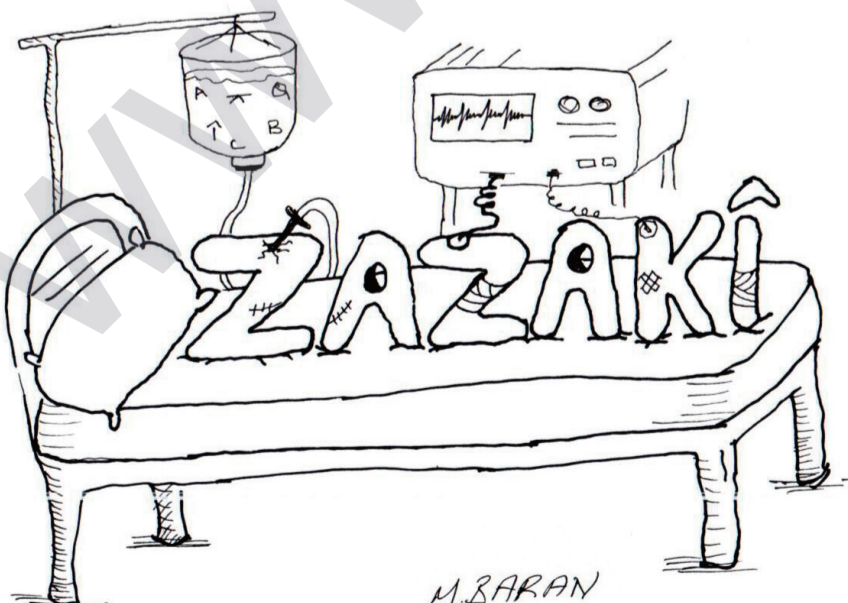
Pê in meqsedê xu resay  
Kîştîş û talan, ma di mûsay  
Qitay û dewletî xerepnay  
Tede bendî newe ronay

Muqrîyan, 1995

(\*) **barxane**: öteberi  
(\*\*) **peleseng**: perişan, pejmürde

## KARİKATURE

Mucahîd BARAN



## Xaltîya Eyşane

Xaltîya Eyşo şî rehmet, şî dinyaya ebedî. Ellah Teala rehme xu ro aye bikero.

Birastî yewa zehf başe bî, qence bî. Zehf derd û kulê na dinya dî. Bêkesî dî, feqîrî dî, nêweşîyê giranî antî. Bawerîya aye bi Homayî bî; çiqasa nêweşe bo zî nimacê xu kerdêne, Qur'an wendêne û roceyê xu girotêne, vera nêdayne.

Doktoran tera vatibî roce megîre, ti roce bigîrê go nêweşîya to zêde bibo. Aye ancî zî roceyê xu girotêne û vatêne ez wexto ku roce gêna ez henî zî bena başe, min rê weş yeno.

Qelbê aye zî zey wechê aye pak û sipey bî. Min nêdî yewî



dir dapêro û vengê xu kerd berz, qîra serê yewî/yewe de.

Bixêr şo xaltîka delale. Înşelâh hesabê to rehet bo, cayê to cenet bo.

**Bawer XEBAT**

Marşa Neteweyî ya Kurdan:

**EY REQÎB****Kirmanckî (Zazakî):**

Ey reqîb, tim mendo qewmê kurdziwan  
Nêşiknen ey v'raştexê topê zeman  
Kes nêvaj kurd merde yo, kurd ganî yo  
Ganî yo qet nêna war alaya ma

Lajê kurdî weriştö pay sey çêran  
Ke b' gonî nexşîn biko taca cuyan  
Kes nêvaj kurd merde yo, kurd ganî yo  
Ganî yo qet nêna war alaya ma

Ma leyîrê Medya û Keyxusrew î  
Dînê ma yo, ayînê ma yo welat  
Kes nêvaj kurd merde yo, kurd ganî yo  
Ganî yo qet nêna war alaya ma

Ma leyîrê rengê sûr û şoriş î  
Bewnî, gonîdmende yo vîyartey ma  
Kes nêvaj kurd merde yo, kurd ganî yo  
Ganî yo qet nêna war alaya ma

Lajê kurdî hazir û amade yo  
Ganfîda yo ganfîda yo, ganfîda  
Kes nêvaj kurd merde yo, kurd ganî yo  
Ganî yo qet nêna war alaya ma

Sorankî ra açarnayoxî:

**M. Malmîsanîj & R. Lezgîn****Sorankî:**

Ey reqîb, her mawe qewmî kurdziman,  
Nay şikênê danerî topî zeman.  
Kes nelê kurd mirdû we, kurd zîndû we,  
Zîndû we qet nanewê alakeman.

Lawî kurd hestayê ser pê wek dilêr  
Ta be xwên nexşîn bika taçî jîyan.  
Kes nelê kurd mirdû we, kurd zîndû we,  
Zîndû we qet nanewê alakeman.

Ême roley Mîdya û Keyxusrew î,  
Dînman e, ayînman e her nîştîman  
Kes nelê kurd mirdû we, kurd zîndû we,  
Zîndû we qet nanewê alakeman.

Ême roley rengî sûr û şoriş î,  
Seyrî ke, xwênawî ye rabirdûman.  
Kes nelê kurd mirdû we, kurd zîndû we,  
Zîndû we qet nanewê alakeman.

Lawî kurdî hazir û amade ye,  
Gyanfîda ye, gyanfîda ye, gyanfîda.  
Kes nelê kurd mirdû we, kurd zîndû we,  
Zîndû we qet nanewê alakeman. (\*)

**Dildar**

(\*) Sirûd bo Qutabîyan, Kokirdinewê û çapkirdinî: Mihemed Arif, Le Bilawkirawekanî Kitêb-xaneyê Zêwer le Silêmanî, Be rezamendî Wezaretî Rageyandin le çap dirawe, 1971, r. 22.

**Mewlidê Kirdî - VIII  
(Ehmedê Xasî)****Eno Mebhesê Estişê Ademî yo  
Cennet ra û Mardîşê Kalikanê  
Peyxemberê Ma wo**

Hezretî Hewwa nezer da Ademî  
va, "Çi nûr o?" Va, "Yê Fexrê 'alemî!"

Xaliqî hur dî muzeyyen kerdibî.  
Hem di cennet de muxeyyer kerdibî.

Be'dê cû kû Ademî bêemrî kerd.  
Xaliqî va, "Yê bigîrê berzê 'erd!"

Tavilî lîbas û tezyîn bî vinî.  
Yîne ra wo, eştî na dunya genî.

Bî fixan û zarîyey yê hergo hew.  
Qet ebed nêbî sekan yo roc û şew.

Bî tamam hetta kû hîrê sey serre.  
Kerdî zergûn hesrê yê dar û çere.

Vatişê yê zî eno bî roc û şew,  
"Rebbena," vatê "zelemna!" Hergo hew.

Be'dê cû yew roc wurişt ronîşt hema,  
yew nezer da 'erşê xellaqê sema.

Dî kû nuştö, "Yew çinîk o, tim ez a!  
Hem Muhemmed mursel o, mursil ez a!"

Va, "Di bextê ay Muhemmedî de wa,  
min 'efû ke Rebbî, ez bê çarê wa!"

Hezretî Cibrîlî wehyî arde ser  
va, "Ricay to bî qebûl, wurze xwu ser!"

Be'dê 'efwey Ademî ra bil-yeqîn,  
ame paştêy Şîsî yo nûro verîn.

Şîsî ra zî ame lacê yê hema,  
nêşkena hendî bimarî qey şîma.

Çunkî hetta bêro 'Ednanî riso,  
go bibo nîzdî se namî pêriso.

Hem tede esto xîlafêkew tamam.  
Yew muheqqeq nêşkeno vaco kelam.

Labelê 'Ednanî ra pey, yê hema  
vîst û yew pî bêşik ê, vacî şîma.

'Ewwulî 'Ednan û Me'd û hem Nizar.  
Yew Muder bî, yew zî Îlyaso namedar.

Mudrike yew, yew Xuzeyme, yew Kenan.  
Nedr û Malik, Fehr û Xalib zî heman.

Hem Luey, hem Ke'b û Murre, hem Kilab.  
Hem Qusey zî hewt û des amey hisab.

Yew zî yo 'Ebdulmenafo murte'ib.  
Yew zî Haşim, yew zî 'Ebdulmutilib.

Şîsî ra hetta tîya nûr bî nihan.  
Fuc'eten pî yê de bî zahir heman.

Wazenê ger ma xelassîya tamam,  
vatişê ma, es-selatu wes-selam.

**Transkrîbe: Roşan Lezgîn**

Şairî Marşa Neteweyî ya Kurdan:

**DILDAR****Îsmail GUVEN**

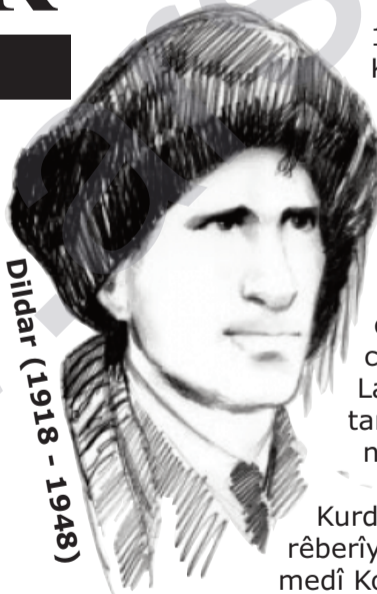
Ez wazena şairî marşa neteweyî  
**Ey Reqîb** (Ey Dîşmen), şîma rê bidî  
sinasnayîş. Nameyê xo yo rastîn  
Yunis Reuf o, sey gelek nuştöxanê  
kurdan ey zî xo rê naznameyêk  
dîyo: **Dildar**. Êdî bi nê nameyî  
ameyo sinasnayîş. Dildar 1918 de  
Kurdistanî Başûrî de, Koye de yeno  
dinya. Ranîye û Hewlêr û Kerkûk de  
waneno. Dima ra Bexdad de huqûq  
waneno û 1945 de beno avûkat.

**Komeley Darkerî û Hizbî Hîwa**

Mamosta Dildar 1937 ra pey bi he-  
wayêko aktif beşdarî fealîyetê sîyasî beno.  
Wexto hema 19 serre yo û hema ho Hew-  
lêr de mektebî mîyanênî waneno bi wen-  
dekaranê Hewlêr, Kerkûk, Silêmanî, Kifrî,  
Xaneqîn û Koye reyde yeno pêser û biryar  
genî ke "Komeley Darkerî" saz bikerî. Yew  
serre ra pey yanî 1938 de Mamosta Dildar  
mektebî mîyanênî bi dereceyêka başe qe-  
dînenî û seba lîse şîno Kerkûk.

Komelay Darkerî roj ra roj pîl bena.  
Sazkerî komela biryar genî, Refîq Hîlmî ke  
wayîrî tecrubeyêkê pîlî yo, bikerî serekî  
komela. 1939 de Refîq Hîlmî beno serek û  
Mamosta Dildar zî beno sekreter. Nameyî

komela zî vurînenî, kenî Hizbî Hîwa yanî  
Partîyê Hêvî. Armançî sereke yê Hizbî  
Hîwa xoserîya Kurdistanî yo.

**Marşa Neteweyî: Ey Reqîb**

Dildar (1918 - 1948)

1940 de sazkerdişî  
Komara Mehabadî ra 6  
serri verî, wexto ke  
Mamosta Dildar  
hema 22 serre yo û  
hema ho Kerkûk de  
lîse waneno, şîrê xo  
ya tewr pîle Ey Reqîb  
nuseno. Na şîrê ey  
de hîsî welatperwerîye  
cayêko muhîm genê.  
Labelê na şîra pîle he-  
tanê serra 1946 zaf  
nêna sinasnayîş.

22. 01. 1946 de  
Kurdistanî Rojhelatî de, bi  
rêberîya Pêşewa Qazî Mihe-  
medî Komara Mehabadî yena

awankerdiş. Ew tarîx de wexto alaya  
Kurdistanî asmîn de bîyêne berz, şîrê Ey  
Reqîb hetê leşkeranê Komara Mehabadî ra  
bi yewvengî, sey marşêka leşkerî vajîya-  
yêne.

Û ew roj ra pey şîrê Mamosta Dildarî  
hetê heme kurdan ra sey marşa neteweyî  
ameye qabulkeriş.

Mamosta Dildarî 1945 de Bexdad de  
huqûq qedîna û hetanî 1948 avûkatîya  
feqîr û belangazan kerde. Şewa 11. 11.  
1948 de, Hewlêr de rehmet kerd. Şairo  
neteweyî yo pîl 12î kanûne de "Goristanî  
Gewre" yê Hewlêrî de defn bi.

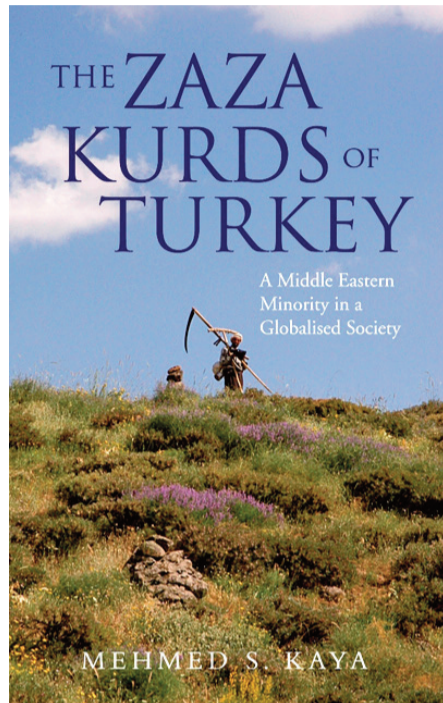
## Derheqê Zazayan de Kitabêko Îlmî

“Tirkîya de Kurdê Zazayî: Rojhelatê Mîyanênê Globalîzebîyayî de Eqalîyetêk”

Bi nameyê “**The Zaza Kurds of Turkey: A Middle Eastern Minority in a Globalised Society**” (Tirkîya de Kurdê Zazayî: Rojhelatê Mîyanênê Globalîzebîyayî de Eqalîyetêk) kurdanê zazayan ser o cigêrayîşêko etnografîk weşaniya. Nuştoxê kitabî Doç. Dr. Mehmed S. Kaya, yew dewa Bongilanî ra yo. 1970an ra nat Norweç de ciwî-yeno. Lîse zî tede heme perwerdeyê xo Norweç de bi İngilîzî tamam kerdo. Nika beşê sosyolojî yê Lillehammer University College de dersdar o.

Kitab de babetê sey sazgehê edetî yê bawqşahî (ataerkil), şêxîti, têkilîyê eşîrtî, dîn, eqrebatî, muteqabîliyet, kultur û nasname, têkilîya mîyanê cinsan de, zewaj û awaniya ekonomîkî yê. Têkilîya nê sazgehan dewleta neteweyî reyra û polîtîkayê dewleta neteweyî reyra analîz benê. Seba ke merdim awaniya komelê kurdanê zazayan bişinasno, zaf muhîm o ke bala xo bido nê hetan ser. No şaro bêdewlet wayîrê kamcîn sistemê eqrebayîye yo, mesele û pêrodayîşanê xo teberê sistemê edlî de senî hel keno? Çîyo ke nêverdeno no komelo bê dezgeyanê resmîyan vila nêbo çî yo? Senî îdare beno? Dînê înan çî yo? Parekerdîşê karî mîyanê cinsan de senî beno? Senî têhet manenê û îstîqrarê xo dewam kenê? Nê persî heme no kitab de munaqeşe benê.

Nuştoxê kitabî Mehmed S.



Kaya derheqê kitabê xo de tayê melumatî day ma, va: “Kurdê zazayî hema vajîn ke cîhan de qet nêne şinasnayene. Xora çend maqaleyan ra teber tu xebatêka îlmî derheqê kurdanê zazayan de nêweşaniyaya. Gerek zazayan tarîxê xo yew ziwanê ewropîyan de binuştene. Na xebate komelêk ke hema vajîn qet nêna şinasnayîş teswîr kena. Teswîrkerdîşê komelanê ke êdî vîndî benê yan zî derheqê înan de nuştîş, hedefê antropologan o. Labelê xerîteyê antropolojîyê Asyaya Mîyanênê de hîna zî nuqtayê sipî estê. Eke ma nêvajîn ke serra 1920 ra nat dewleta tirkan bi hawayêko pêt nêverdana ke derheqê kurdan de yew

proyeyê cigêrayîşî tetbîq bibo, vatişê ma kêmî maneno. Meseleya kurdan meselayêka hende hesas a ke hîna zî hetê zafê tirkan ra bi muameleyê çiyakarîye rî bi rî manena. Kurdê zazayî bi hawayêko umûmî kesê niyetpak ê. Qismêkê muhîm yê zazayan, o şûur de yê ke bi şubhe biewnîyê çiyê ke derheqê zazayan de medyaya tirkan de nusîyenê yan zî zanayîşê ke merkezê dezgeyanê bînan yê tirkan de yenê viraştîş. Labelê sewbîna zî çimeyê zanayîşî çin ê. Coka no kitabêko orîjînal o ke melumatê ampîrîkî analîz kerdê û warê mîyanneteweyî de kitabo tewr verên o îlmî yo ke behsê kurdanê zazayan keno. Kitab hetê merkezîbîyayîşê meseleya Rojhelatê Mîyanênê, etnîsîte, eqalîyet, komelê çendkultürî, Ewropa û aversîyayîşê polîtîkaya mîyanneteweyî ra zî zaf rojane yo. Kitab de rewşa kurdanê zazayan rewşa eqalîyetanê bînan yê cîhanî reyra zî yena muqayese kerdene. Mîyanê lîteraturê kurdan de zazayî sey sernameyê binênî ameyî pêşkêş kerdene.”

Seba ke no kitabo îlmî yo tewr verên o ke warê mîyanneteweyî de kurdanê zazayan analîz keno, coka zaf muhîm o. Ma hêvîdar ê ke demeyêko nêzdî de tercume bibo û şarê ma hîna vêşî nê kitabî ra îstîfade bikero.

**Kunyeya kitabî:** Mehmed S. Kaya, *The Zaza Kurds of Turkey: A Middle Eastern Minority in a Globalised Society*, Tauris Academic Studies, London, 2011, 288 r.

Ma tayê berî girewtîy dostino...  
Ma kilîtêko kor da ser ro  
Eke ma vateyanê tewr tilsimînan vacê nika do abibê newe ra?  
Yan zî ma beranê neweyan akerîn, bikewîn dimayê çiyê ke ma vîndî kerdê?  
Dostino, ganî ma berê ke bi kilîto kor padiyayê abikerîn...  
Bineyke cesaret lazim o belkî.  
Rî bi rî ameyîşê rastîyan rê cesaret, qebulkerdîşê rastîyan rê cesaret...  
Û xeyret, û xeyret...

Tirkî ra tadayox:  
Mehmed YERGIN

## NAMEYÊ HEYWANAN

Amedekar: Roşan Lezgin



**Beran (n), Vosn (n)**



**Mêşna (m), Mîye (m)**



**Verek (n) / Vereke (m)  
Kavir (n) / Kavire (m)**

**Not:** Nameyê makî (bi tirkî: dişil) bi (m), nameyê nêrî (bi tirkî: eril) bi (n) îşaret bîyê.

## NAMEYÊ VILAN



**Amadekar: Ehmedê Dirihî**

**NOT:** Nameyê yew bintêwirê na vile bi latîni **Paeonia mascula kurdistanicum** a. Na bintêwire tenya kurdistan de bona zergûn. Coka ma kurdî zî eşkenî ke na vile ra bivacî, **gula heşî kurdistan, gula royî kurdistan, heşvila kurdistan, savila kurdistan, gula hirçê kurdistan, xaçdarika kurdistan, şeqayîqa kurdistan...** Tirkî zî ma eşkenî bivaci **kürdistan ayı gülü, kürdistan şakayığı.**

**gula heşî** (Mamaxatûn)  
**gula royî** (Karêr)  
**gulbizin** (Çewlîg / Kurr)  
**gulheş** (Qoçgîrî)  
**gulheşe** (Gimgim)  
**heşvil** (Çewlîg / Az)  
**sagule** (Dêrsîm)  
**savile** (Pulur)  
**savul** (Mamekiye)  
**vila heşî** (Sîwan)  
**vilheşik** (Darahênî)

**Kurmancî:** guhbizink, gula hirçê  
**Soranî:** xaçdarik  
**Goranî:** şeqayîq  
**Tirkî:** ayı gülü, şakayık  
**Latîni:** Paeonia mascula